

NYITOTT SZEMMEL

Környezet és kultúra, ahogyan Gunda Béla látta

SÁRKÁNY MIHÁLY

Alig hiszem, hogy a magyar néprajzkutatók körében bárki is akadt volna, aki érdeklődési körének szélességét tekintve Gunda Bélához mérhető lenne, aki annyi témában gazdagította volna eredeti kutatásokkal és meglátásokkal ezt a tudományt, mint ő. A kulturális ökológiára vonatkozó nézeteiről, illetve azzal kapcsolatba hozható tanulmányairól szólva ezért nem vállalkozhatom többre, mint gondolkodása egyik irányának követésére. Ez az irány azonban, úgy látom s remélem, hogy ezt a véleményt meggyőzően alá tudom majd támasztani, meghatározó volt egész kutatói habitusára nézve és felfedezni valót kínált számára élete végéig.

A magyar néprajztudomány történetéről írva Gunda Béla fontosnak tartotta hangsúlyozni, hogy a „tárgyi” néprajz kutatói természettudományi szemléletet hoztak tudományunkba a szaktudománnyá válás időszakában, mint a geográfus indíttatású *Hunfalvy János*, a természetbúvár *Herman Ottó*, a pályáját ugyancsak geográfusként kezdő *Jankó János*, valamint utóda a Néprajzi Múzeumban az a *Bátky Zsigmond*, akit Gunda Béla leginkább tanítómesterének tekintett.¹ Ennek a ténynek a felelője nem lehetett véletlen az ugyancsak természettudományi felkészültséggel is bíró Gunda Béla részéről, mint ahogyan bizonyára nem volt véletlen a pontos növény- és állatrendszertani nevek megadása sem közismert növények és állatok megjelölésére egyes tanulmányok címében, mint a napraforgó vagy a tengeri malac.² Utalás volt ez egy természettudományinak tekinthető attitűdre, amelyről elmondható, hogy jellemzője egyfelől a vizsgált jelenségek alapos, sokoldalú, különféle meghatározottságukban való és tudományos előítéletektől is mentes szemügyrevétele, mintegy az önmagukért való megismerésükben, megértésükben lelhető öröm, másrészt az ismeretek összerendezésének, osztályozásának, gondolatnyalábokba összefogásának, törvények hatálya alá vonásának intellektuális élvezete, amint a lehetőségeket 1887-ben a geográfiáról szólva *Franz Boas* összevetette.³ Ez az alapállás pedig – tehetjük hozzá – magában rejtje az egyes jelenségkörök egymástól elkülönített, eltérő módszerekkel történető tanulmányozásának eshetőségét. A beállítódás mellett a földrajzi és egyéb természettudományi tanulmányok anyagukban is alapot kínáltak arra, hogy Gunda Béla figyelme kulturális ökológiai témákra, kérdésfeltevésekre terelődjön.

Mi a kulturális ökológia?

Erre a kérdésre úgy adhatunk a legszerencsésebben választ, ha a fogalmat alkotó *Julian H. Steward* elgondolásából indulunk ki. Számára a fogalom módszertani segéd-eszköz a kulturális fejlődés eltérő folyamatainak a magyarázatához. Egy kultúrán kívüli tényezőhöz, a természeti környezethez való alkalmazkodás módjából, technikai és társadalomszervezeti sajátosságaiból következteti ki az egyes kultúrák magját alkotó legfőbb

1 Gunda B., 1956. 5–6.; Gunda B., 1978. 7–9.

2 Gunda B., 1968b.; Gunda B., 1969.

3 Boas, F., 1887. 641–645.

jellemzőket. Ezek függvényében, de más, így például kultúrtörténeti tényezők bevonásával véli magyarázhatónak a kultúrák egyéb jelenségeit, amelyek nem kötődnek össze közvetlenül a környezet kiélésének módjával. A hasonló környezetben lezajló, hasonló adaptív folyamatokból szabályszerűségek vonhatók le. Ezek megállapításával, valamint a szociokulturális integráció adott szintjének a kulturális magban tükröződése révén dolgozható ki a kultúrák tipológiája, így kapcsolódik a kulturális ökológiai program a multikulturális evolúció nagyívű teóriájához.⁴ Steward itt szükségképpen csak nagy vonalakban ismertetett elképzelése több feltevést tartalmaz, amelyekkel kapcsolatosan kételyeket fogalmaztak meg, a módszer gyengéit igazolták többek, így magam is.⁵ Ahelyett azonban, hogy ezek taglalásába bocsátkoznék azt emelem ki, hogy ez a kutatási stratégia fölöttébb ösztönzően hatott a kulturális antropológiai kutatásokra három viszonylatban: a természet és az ember közötti kölcsönhatás viszonylatában, a kultúra különböző oldalai közötti meghatározottság viszonylatában, s azáltal, hogy e két viszonyrendszert egymással összefüggésben látta a kulturális változás folyamatában. S azért hathatott így, mert „a kulturális ökológia elmélete nem annyira a környezetről, mint inkább a kultúráról szól, ebben rejlik az ereje.”⁶ Az aktív alkalmazkodásra helyezve a hangsúlyt, Steward a kultúra dinamikájának és változatosságának, a társadalmi lét változékonyságának leképezésére és magyarázatára irányuló módszert kínált. Lássuk most, hogy hogyan ítélte meg ezt a készítményt Gunda Béla, aki idevágó nézeteit főként előadásaiban fejtette ki a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen és 1982-ben az ELTE Tárgyi Néprajz Tanszékén is. Ezek az előadások teljes terjedelmükben tudtommal sohasem jelentek meg. Így elsősorban 1986-ban az Új Forrás folyóiratban a kulturális ökológia fogalmáról vitázó tanulmányok sorában, majd az azokból született könyvben 1987-ben megjelent tanulmányából vagyok kénytelen kiindulni.

Mind általam megismert előadásában,⁷ mind a hivatkozott munkában rávilágított Steward elgondolásainak előzményeire, s különösen kiemelte *Ratzel* antropogeográfiai módszerének rokoníthatóságát Steward szemléletmódjával.⁸

Az antropogeográfiai módszert Gunda Béla nem csupán ismerte, hanem igen sikeresen alkalmazta is. Ennek bizonyossága 1940-ben angolul megjelent gondolatébresztő tanulmánya a nagyalföldi pásztorkodás antropogeográfiájáról.⁹ Ebben a munkában a sík vidéki és hegyvidéki állattartás állatfajták és etnikumok szerinti elkülönülése mellett kitér arra a kérdésre, hogy a honfoglaló magyarok megtelepedésükkor figyelemmel voltak a talajadottságokra (kerülték a homokos talajt), az erdők összetételére (legelőként hasznosították a tölgyerdőket, de elkerülték a fenyveseket és más lombos erdőket). *Soó Rezső* kutatásaira támaszkodva tárgyalja, hogy az alföldi pásztorkodás természeti körülményei hogyan változtak, s bemutatja, hogy az alföldi pásztorkodás jellege hatással volt a települési és építkezési formákra, a táplálkozásra, a szervezeti keretekre, az

4 Steward, J. H., 1955. 5–42.; Steward, J. H. 1977. 43–57.

5 További utalásokkal lásd *Sárkány M.*, 1979. 565–568.; *Borsos B.*, 1994. 78.

6 *Murphy, R. F.*, 1977. 22.

7 Az előadásról készített jegyzetét Mohay Tamás rendelkezésemre bocsátotta, amiért ezúton is köszönetet mondok neki.

8 *Gunda B.*, 1986. 144.

9 *Gunda B.*, 1940.; Pályájára emlékezve Gunda Béla ír arról, hogy mennyire megkapta már az egyetemi tanulmányok során az antropogeográfiai gondolkodásmód (*Gunda B.*, 1989. 270). Az előadás elhangzása óta jelent meg Gunda Bélának a funkcionalizmus magyar előzményeiről írott tanulmánya, ahol újfent hangsúlyozza az emberföldrajzi szemlélet fontosságát a magyar geográfiában, kiemelve elsősorban Cholnoky Jenő munkásságát (*Gunda B.* 1994. 660–661).

életvitelre. A tanulmány, éppen, mert átfogóan ábrázol, természetesen sokak előzetes kutatásaira épül. Akadnak benne megállapítások, amelyek felett az alaposabb történeti vizsgálódás folytán eljárt már az idő. Kétségtelen azonban, hogy az adott összegező kép fő vonásai helytállóak, s megvalósul bennük többé-kevésbé egy kulturális típus felvázolásának stewardi elképzelése, amely akkor még, teoretikus programként, meg sem született.¹⁰ Megtalálható benne továbbá a magashegyi pásztorkodás etnikus változatainak jelzése, amelyek nem környezeti, hanem egyéb, a tanulmányban részletesen ki nem fej-
tett okokból következnek.

Ez a tanulmány bizonyítja, Gunda Bélának nem volt szüksége a kulturális ökológiai módszer megismerésére ahhoz, hogy vallja, a környezethez való alkalmazkodás különféle jelenségek és folyamatok elindítója a kultúra egészében és részeiben.¹¹ Sőt, vizsgálódásainak homlokterében éppen az egyik legnagyobb szabású alkotó alkalmazkodás állt: az állatok domesztikációja és a növények termesztésbe vonása.

Jóllehet domesztikációs problémák már az 1930-as évek végén foglalkoztatták, a magyar ló eredetének kérdése érdekelte,¹² nagy domesztikációs tanulmányosorozata az Egyesült Államokban tett tanulmányútját követően jelent meg. Nem céлом bibliográfia összeállítása, ezért ezekre egyenként nem térek ki – mindegyikük fontos adalék ehhez az óriási és nagyszerű témakörhöz.¹³ Egy közös jegyüket szeretném azonban előtérbe állítani, azt, hogy Gunda Béla milyen szenvedélyes érdeklődéssel kutat e folyamatok kezdetei, a ma keletkező-megfigyelhető archaikus vonások után. Felfigyel arra például, hogy az évi vándorútjukra induló pajútok szétszórták az indián köles magjait és egyéb magvakat a táborhelyük körül, így akarták elérni, hogy következő évben, amikor visszatértek, legyen mit összegyűjteniük.¹⁴ Hasonlóképpen észreveszi a Lápos völgyében, hogy az esztenák melletti juhkosarak helyén elszaporodik a csalán meg a laboda, amely táplálékul is szolgál.¹⁵ Gunda Bélát láthatólag a kísérletező ember érdekli, aki megfigyeléseire, tapasztalataira támaszkodik Amerikában és Európában egyaránt, a régmúltban valószínűleg éppúgy, mint a jelenkorban, aki, ha úgy tetszik primitív ökológus, vagy legalábbis természetbúvár, s akinek „az emberiség egyik legnagyobb teljesítménye, a domesztikáció köszönhető”,¹⁶ mint az *Eötvös Károly* szerint „Istennek és a magyar népnek ősmadara, a daru”¹⁷ vadászatáról és tartásáról írott tanulmány lezárásaként olvashatjuk.

10 Steward 1936-ban publikálta első, később sokat idézett és vitatott kulturális ökológiainak minősíthető tanulmányát a primitív hordák társadalmi és gazdasági bázisáról, amelyet csak átdolgozott változatában olvashattam (*Steward, J. H.* 1955. 122–150). Ám, hogy az elgondolás mennyire benne volt a levegőben, azt jól bizonyítja C. Darryll Forde először 1934-ben és azóta sokszor kiadott munkájának sikere, amelyben számos életmódváltozatot mutat be a környezet, a gazdálkodás és a társadalmi élet kapcsolatát demonstrálva anélkül, hogy sok szót vesztegetne elméleti fejtegetésekre (*Forde, C. D.* 1934.)

11 *Gunda B.*, 1986. 143.

12 *Gunda B.*, 1940. 3.

13 Idevágó publikációit felsorolja 1975-ig *Gunda B.*, 1979. 11. Azóta *Gunda B.*, 1988.; *Gunda B.*, 1993.

14 *Gunda B.*, 1968a. 23–24.

15 *Gunda B.*, 1956. 46.; *Gunda B.*, 1988a. 474.

16 Ezek a gondolatok ismételen felbukkannak Gunda Béla írásaiban. Pl. *Gunda B.*, 1968a. 16–20.; *Gunda B.*, 1975. 60.; *Gunda B.*, 1986. 153.; *Gunda B.*, 1988b. 176. Az idézett hely: *Gunda B.*, 1979. 111. Az előadás elhangzása óta megismert tanulmányában Viga Gyula a kulturális ökológiai vizsgálódás egyik irányát jellemezve ugyancsak kiemeli, hogy Gunda Béla nagy érdeklődést mutatott az archaikus reliktum területek iránt, s ő úgy látja, hogy az általa is képviselt kutatási irányt inkább foglalkoztatja a környezethez való alkalmazkodás és a választható magatartások spektruma, mint a környezetben előidézett változások (*Viga Gy.*, 1995. 60.) – a legutóbbi megállapítás azonban Gunda Bélára aligha vonatkozatható, tekintettel a domesztikáció iránti szenvedélyes érdeklődésére.

17 *Eötvös K.*, 1957. 221.

Stewardtól eltérően azonban Gunda Béla környezetet nem csupán a természeti környezetet értette, hanem az ember maga teremtette környezetét is, ami nem más, mint a kultúra. Hangsúlyozza, hogy „A kultúra a kultúrát is alakítja.”¹⁸ Ez a megállapítás természetesen nem vitatható, amennyiben úgy értjük, hogy az ember kultúráját a már elsajátított kultúrájától függően alakítja tovább, történjen ez az elsajátítás bármilyen formában, s nem lehet kétségünk afelől, hogy Gunda Béla is erre gondolt.¹⁹ Ettől a mozzanattól elvonatkoztatva, de arról meg nem feledkezve – bár erre is akad példa – a kultúra részjelenségei, tartományai közötti összefüggések felismerése, megértése és magyarázata tudományunk régi törekvése, nem egy irányzatának kiindulópontja. Ebben az összefüggésben a kulturális rendszernek egy esetleges „ökoszisztéma” mintájára való egyszerűsítése azonban – amit Gunda Béla a következőképpen pendített meg: „Nem térhetünk ki az elől a felismerés elől, hogy a térben és időben egymást követő kultúrák integrált ökológiai rendszerek, társulások, amelyekben éppen úgy szerepe van saját teljesítményeinknek, a közösségek igényeinek, az energiaforrások megszerzésének, mint a természeti környezetnek, amelyet érdekünkben, kultúránk tartóssága érdekében nem hozhatunk önmagával ellentmondó állapotba”²⁰ – aligha jelent előrelépést a kutatási módszertanban. Nem az a gond, hogy a kultúra nem közelíthető meg ökológiailag, hiszen az ember az ökoszisztéma része, alá van vetve a természet törvényeinek, hanem az, hogy az ember legsajátabb létezési formájáról, a *kultúrával létezés szintjéről* semmi újat nem mond az ökoszisztéma metafora, például arról, hogy miért cselekszik az ember felismert ökológiai érdekeivel olykor ellentétesen. Tartozunk az igazságnak azzal, hogy akadnak természettudósok, akik, főként a szociobiológiai szemléletre támaszkodva, el tudják képzelni a létformák szintjeinek összekapcsolását egy ökológiai alapozottságú fejlődésgondolat jegyében.²¹ A kultúra formálódását behatóbban ismerők azonban nem véletlenül hívják fel a figyelmet az ismeretek átadásának, gyarapításának, tárolásának, a hosszú távú előrelátásnak és a valóságtól elrugaszkodó fantáziának sajátosan emberi lehetőségeire, amelyek kiemelik az embert a többi élőlény világából.²² Bizonyos, hogy az ökoszisztéma tanulmányozása nem képzelhető el az emberi ténykedés negligálásával ott, ahol ember él, s az emberi kultúrák sem érthetők meg ökológiai bázisuk nélkül. A két vonatkozásban azonban eltérő kérdésekre keresünk választ mégpedig a figyelembe vett tényezők eltérő szintekre átemelésével. Az eljárás nehézségei nyilvánvalóak. Jól tükrözik ezt elméleti s olykor gyakorlati viták (mint, hogy hol húzódik az etológia határa²³ vagy, hogy hol szabad vízlépcsőt építeni), s a feltett kérdések jellege és a válaszadás módja világos tisztázásának hiánya zavarra vagy semmitmondásra vezethet. Ezt példázza két tanulmány is, jelezve egyúttal, hogy Gunda Béla a kulturális ökológia fogalmának olyan alkalmazását kezdeményezte, amelyben aligha követhető.

Egyik „A szolgáltatást nyújtó nomádok kulturális ökológiája” címen különféle vándorló mesteremberek jelenlétéről szól főként a Kárpát-medencében, de távolabbi eurázsiai tájakon is. A drótos szlovákok, üvegesek, olejkárok és más kereskedők, pióca-

18 Gunda B., 1986. 143.

19 Gunda B., 1958. 575–576.

20 Gunda B., 1986. 146–147.

21 A feltevésekre épített, fölöttébb mechanisztikus gondolati modellt jól érzékelteti *Odling-Smee, F. J.* 1994. 181–190. A szelekció fontosságát hangsúlyozza a kulturális adaptáció esetén, de az ideológiailag irányított, szándékos cselekvés szerepét is elismeri *J. Eibl-Eibesfeldt* (1989. 11–16).

22 *Leach, E.*, 1982. 74–104, különösen 93.; *Premack, D.* – *A. Jö. Premack* 1994.

23 *Eibl-Eibesfeldt, I.* 1989. 4–5.

árusok, medvetáncolatok, olasz foghúzókat adatokban gazdag bemutatásában nehéz felismerni az ökológiai elemet, ha csak a keresletet nem azonosítjuk az ökológiai niche-vel, amitől a szerző tartózkodott.²⁴

A másik ilyen írás a gereblyék „kulturális ökológiáját” taglalja a Kárpát-medencében. Voltaképpen tárgya annak bemutatása, hogy egyes gereblyeformák elterjedése, átadása-átvétele nem véletlenszerű, hanem a gazdálkodás módjától függ, s alkalmat ad a szerzőnek, hogy áttekintést nyújtson a térség gereblyeformáinak megoszlásáról. Egyetlen gereblyeváltozatról, a nagyméretű tarlógereblyéről állapítja csak meg, hogy elterjedése a domborzati viszonyok szerint alakult, azaz a síkságok és enyhe lankák eszköze, meredek lejtőkön, hegyoldalokon nem alkalmazható. Gunda Béla azonban körültekintőbb tudós volt annál, hogy ezzel beérje. A Nyugat-Európában is csak viszonylag későn, a 18. század második felétől adatolható eszköz megjelenését sem ökológiai tényezőkre vezeti vissza, hanem a gabonatermesztés kaszás aratással párosult kiterjesztésére a nagybirtokokon, s ebből következően a hatékonyabb eszköz iránti igényre – azaz a gazdálkodás történetileg kialakult változatára.²⁵

A kulturális ökológia fogalmának ilyen könnyed használata meglepő, hiszen korábbi tanulmányaiban Gunda Béla igen világosan felvázolta elképzeléseit a kultúra különböző oldalainak egymáshoz, valamint a természeti környezethez fűződő viszonyáról, miként azokról a következményekről is, amelyek mindebből a kultúra terjedésének vizsgálatára vonatkozóan adódnak. Így a kultúra integrációja és az etnikai csoportok alakulása közötti viszonyt tárgyaló tanulmányában arra a következtetésre jut, hogy „A megismerés csak akkor érhető el, ha állandóan figyelembe vesszük, hogy minden kultúrában megvannak az összefüggéseknek azok az alcsoportjai, amelyek magukban foglalják az ember és a természet, az ember és az ember, a most és az akkor kapcsolatait. Tehát egy bonyolult integrációs hálózatba a bevezető utakat kell megtalálnunk.”²⁶ A kulturális javak áramlásáról írva másutt hasonlóképpen arra a következtetésre jutott, hogy döntő szerepe van a gazdasági és társadalmi tagoltságnak, amely még egy etnikumon belül is befogadóképesség és készség eltéréseiben jelentkezik, s úgy véli, emellett figyelemmel kell lennünk a természeti tényezőkre, a meglévő tradíciókhoz való ragaszkodás erejére, különféle okokból adódó etnikai sajátosságokra is.²⁷

Ezek a lehetőségeket mérlegelő, a jelenségkör sokszínűségére rávilágító megfogalmazások inkább segítik a megismerést, mint felváltásuk egy, a túlhasználat során elkopó kategóriával. Ám mint a gereblyék esete és Gunda Béla egész kutatói gyakorlata mutatja, számára egyetlen kutatási stratégia sem jelentett királyi utat az igazsághoz, s a kulturális ökológiában is bizonyára inkább serkentő ideát, nem pedig valamiféle mindent magyarázó módszert látott.

A mellérendelő szemléletmód elismerése annak, hogy különböző jelenségcsoportok és összefüggéseik egymás melletti, különböző perspektívákban történő vizsgálata egyaránt fontos lehet, nagymértékben megkönnyítette Gunda Béla számára, hogy megértéssel közelítsen igen eltérő elméleti törekvésekhez.

24 Az ökológiai niche ideája, amit elég szerencsétlenül gyakorta fülkének fordítanak (képzeld el a képzavart, pl. mocsár, mint fülke), s talán a politikai szóhasználatban diszkreditált élettérrel volna magyarul visszaadható, éppen a vándorló mesteremberek tekintetében úgy látszik mozgatja a képzeletet. A romák európai elterjedése kapcsán szintén felmerült az a megfogalmazás, hogy a gazdaság niche-iben (ebben az összefüggésben lehetséges fordítás a hézag) helyezkedtek el (*Stewart, M. S.* 1993. 20.).

25 Gunda B., 1992., különösen 157–158.

26 Gunda B., 1963. 10–11.

27 Gunda B., 1958. 575.

Ha most tárgykörömből kilépve megjegyzem, hogy véleményem szerint az ő érdeklődésének fő iránya a kultúrtörténeti-kultúrmorfológiai vizsgálódással esik egybe,²⁸ ezen az ösvényen célozza meg az elődök meghaladását, azért teszem, hogy megfelelő távlatban láttassam azt az elmélyült és a koncepcióban rejlő lehetőségeket nagy szimpátiával kibányászó tanulmányt, amely a szerény „A kulturális areák néhány kérdése” címet viseli.²⁹ A kulturális area koncepció ugyanis a kultúrkör elmélet amerikai megfelelője volt, amelyben kihangsúlyozódott a környezethez alkalmazkodás, s jócskán elfelejtődött a történeti alakulás egyéb mozzanatainak szerepe a kulturális alakzatok létrejöttében.³⁰ A két iskola nagyjából egy időben esett is ki az etnológiai gondolkodás fő áramából. Gunda Béla azonban mindkettőből, miként egyéb irányzatokból is, igyekezett kiemelni a hasznosítható elveket, módszereket. Előszóval emlegette a komplementaritást, azt az igényt, hogy az etnológusok „egymás módszereit tiszteletben tartsák és mérőműszereik pontosságát minél inkább tökéletesítsék.”³¹

A bevezetőben emlegetett, sokfelé figyelő és előítéletmentesen közelítő természettudós alapállása volt ez, aki számára a teória annyiban fontos, hogy irányítsa érdeklődését, de ne helyettesítse a tárgy alapos vizsgálatát s váljon meddő viták kiindulópontjává.

Ennek a gondolatnak szellemében dolgozott, talált magának új meg új témát Gunda Béla, éles szemmel fürkészve mind a terepen, mind a szakirodalomban. S hogy valóban az utolsó pillanatig, bizonyosággal álljon itt levelének egy részlete, amelyet 1994. július 25-én írt nekem:

„Igen eredményes utat tettem Ausztriában. Íme egy ökológiai megfigyelés: az erdei utak mentén feltűntek szabálytalanul a diófák, főleg fiatal csemeték. Ezek olyan diókból keltek ki, melyeket a kertekből loptak s elhullajtottak a mókusok és szajkók. A mókusok el is ássák a zsákmányukat, hogy télire legyen táplálékuk. A növényzet természetesen a hullott diókból kikelt fácskákat legnagyobb részben elnyomja s nem nőnek meg. De egyes fák megvastagodnak, bőséges termést hoznak. A parasztek régebben kereszték ezeket a diófás helyeket és irtványtelepüléseiket ilyen helyre telepítették. Itt a diófák idősebbek, mint a lakóházak stb. A Schneeberg körül ragyogóan tapasztalható ez a folyamat.”

Az elméleti érzékenység mellett bizonyára ez a lankadatlan érdeklődés volt az a vonás, amellyel Gunda Béla lebilincselte tanítványait, s lett számukra és marad örökké a Professzor Úr.³²

28 Hasonlóan látja ezt *Sozan Mihály* (1977. 325–326.), akinek azonban nem érthetek egyet azzal a megállapításával, hogy Gunda Béla esetén a kultúrtörténeti érdeklődés szinkronikus látásmóddal (azaz történeti-létséggel) párosult. Kósa László véleményét látom jobban alátámasztottnak, aki Gunda Béla történeti beállítottságát hangsúlyozza (1988. 216, 262).

29 *Gunda B.*, 1980.

30 A két felfogás egymáshoz való viszonyát az elhatárolás szándékával, kimerítően tárgyalja *Herskovits* 1924. és 1926. 230–254. A nézetek rokonsága mellett érvel meggyőzően, különösen a kulturális area és a kulturális provincia fogalmak egymás mellé állításával *Zwernemann, J.* 1983. 18–22.

31 *Gunda B.*, 1980. 20.

32 Minthogy Budapesten jártam egyetemre, nem mondhatom, hogy a tanítványok közé tartozom – nekik, személy szerint *Viga Gyulának* köszönöm a megtisztelő meghívást az emlékülésre – ám kezdő kutatóként tapasztalhattam már, hogy Gunda professzor úr odafigyelt írásaimra, miként bizonyára másokéira is, tekintet nélkül az évek számára. Ezt akkor egy váratlan esemény révén tudtam meg, amikor egy munkahelyi előljáróm rosszalta érdeklődésem irányát, s akkor ő vett védelmébe. Később alkalmam volt mellette dolgozni az *Acta Ethnographica* szerkesztőjeként, s tapasztalhattam buzgalmát, körültekintését, kezdeményező-készségét és kivételes energiáját, azokat az adottságokat, amelyek a 20. századi magyar néprajztudomány kiemelkedő szervező egyéniségévé tették.

IRODALOM

Boas, Franz

- 1887 The Study of Geography. In *Race, Language and Culture*. New York, Macmillan. 1948. 639–647.

Borsos Balázs

- 1994 Roy Rappaport és a kulturális ökológia. *Liget* VII. 77–85.

Eibl-Eibesfeldt, Irenäus

- 1989 *Human Ethology*. New York. Aldine de Gruyter.

Eötvös Károly

- 1957 *Utazás a Balaton körül*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó.

Forde, C. Daryll

- 1934 *Habitat, Economy and Society*. London, Methuen.

Gunda Béla

- 1940 The Anthropogeography of Pasturing on the Great Hungarian Plain. *Geographical Review* 68. No. 1. Klny. 1–24.

- 1956 Néprajzi gyűjtőúton. Debrecen, Alföldi Magvető.

- 1958 Műveltségi áramlatok és társadalmi tényezők. *Ethnographia* 69. 567–577.

- 1963 A kultúra integrációja és az etnikai csoportok alakulása. *Műveltség és Hagyomány* V. 3–23.

- 1968a A növénytermesztés kezdetei az észak-amerikai indiánoknál. *Műveltség és Hagyomány* X. 7–36.

- 1968b A *Helianthus annuus* termesztése az észak-amerikai indiánoknál. *Ethnographia* 79. 485–502.

- 1969b A *Cavia porcellus* domesztikációja. *Ethnographia* 80. 493–503.

- 1975a Domesztikációs törekvések az indiánoknál. *Ethnographia* 86. 32–69.

- 1978 Bátky Zsigmond. Budapest, Akadémiai K.

- 1979 *Ethnographica Carpatho-Balcanica*. Bp., Akadémiai K. 1979.

- 1980 A kulturális areák néhány kérdése. In: Néprajzi csoportok kutatási módszerei. Szerk. *Paládi-Kovács Attila*. Előmunkálatok a Magyarság Néprajzához 7. Budapest, MTA Néprajzi Kutató Csoport. 9–21.

- 1981 The Cultural Ecology of Service Nomads. *The Eastern Anthropologist* 34. 287–299.

- 1986 Megjegyzések a kulturális ökológiáról. In: A kultúra ökológiája. Szerk. Cs. *Varga István*. Új Forrás Füzetek 3. Tatabánya, 1987. 143–162.

- 1988a Kulturális ökológiai megfigyelések a növénytermesztés kezdeteiről. Herman Ottó Múzeum Évkönyve XXV–XXVI. 467–480.

- 1988b A természetes növénytakaró és az ember. *Agria* XXIV. 165–219.

- 1989 A rostaforogató asszony. Budapest, Múzsák.

- 1992 Cultural Ecology of an Agricultural Implement in Carpathian Europe. *Ethnologia Europaea* 22. 145–161.

- 1993 Európában termesztett növények amerikai őshazájukban. *Magyar Tudomány* 1993/3. 277–289.

- 1994 A funkcionális magyar előtörténete. *Ethnographia* 105. 656–662.

Herskovits, Melville J.

- 1924 A Preliminary Consideration of the Culture Areas of Africa. *American Anthropologist*, N. S. 26. 50–60.

- 1926 The Cattle-Complex in East Africa. I. *American Anthropologist*, N. S. 28. 230–272.
- Kósa László*
1989 A magyar néprajz tudománytörténete. Budapest, Gondolat
- Leach, Edmund*
1982 Szociálanthropológia. Budapest, 1996. Osiris
- Murphy, Robert F.*
1977 Introduction: The Anthropological Theories of Julian H. Steward. In: *Steward* 1977. 1–39.
- Odling-Smee, F. J.*
1994 Niche construction, Evolution and Culture. In: *Companion Encyclopedia of Anthropology*. Szerk. *Tim Ingold*. London–New York, Routledge. 162–196.
- Premack, David–Ann James Premack*
1994 Why Animals Have Neither Culture Nor History. In: *Companion Encyclopedia of Anthropology*. Szerk. *Tim Ingold*. London–New York, Routledge. 350–365.
- Sárkány Mihály*
1979 Kulturális ökológia – távlatok és korlátok. *Világosság* 20/8–9. 564–569.
- Sozan, Michael*
1977 The History of Hungarian Ethnography. Washington, University Press of America.
- Steward, Julian H.*
1955 Theory of Culture Change. Urbana, University of Illinois Press. 1955.
1977 Evolution and Ecology. Szerk. *Jane C. Steward* és *Robert F. Murphy*. Urbana, University of Chicago Press.
- Stewart, Michael Sinclair*
1993 Daltestvérek. Budapest, MTA Szociológiai Intézet.
- Viga Gyula*
1995 Society Shaping the Landscape. Observations on the Ecology of Culture. *Acta Ethnographica* 40. 59–75.
- Zwernemann, Jürgen*
1983 Culture History and African Anthropology. Uppsala (Acta Universitatis Uppsaliensis).